

Zofia Trzeszczkowska (Adam M-ski), *Listy do Zenona Przesmyckiego z lat 1887–1901*, wstęp i oprac. A. Błasińska, Wydawnictwo IBL, Warszawa 2019, 450 ss.

У кантэксце беларускае літаратуры імя Адама М-скага (сапраўднае прозвішча – Зоф’я з Манькоўскіх Тшашчкоўскай, 1847–1911) з’явілася ў 1970-я гг., калі Уладзімір Казбярук, выявіўшы сярод карэспандэнцыі да Зянона Пшасмыцкага беларускамоўны верш паэтки *Boże nas Waśka...* і пераклад твора Марыі Канапніцкае *U okienka (La wakonca)*, сярод лістоў, дасланых Феліксу Зянковічу, – пераклады тэкстаў Тэафіля Ленартовіча *Kalina (Rasta kalina bujno, szeroko...)* і Яна Чачота *Kozak (Raście Jawor na pryhorku...)*, а ў рэдакцыю штотыднёвіка “*Życie*” – пераклад верша М. Канапніцкае *Jakże cię tam brać, dziewczyno... (Jakże mnie ciabie dziauczyna...)*, апублікаваў іх у беларускім друку¹.

Дзякуючы даследнікам і перакладнікам, асобныя перыпетыі лёсу Адама М-скага, а таксама шэраг вершаў паэтки сталі вядомыя беларускаму чытачу. Беларускамоўныя тэксты Адама М-скага былі ўключаныя ў хрэстаматыі і анталогіі, польскамоўная спадчына (больш за 60 вершаў) з паралельным перакладам на беларускую мову – у падрыхтаваны Юрасём Гарбінскім і Уладзімірам Мархелем двухмоўны зборнік *Цяпер і назаўсёды*².

У Польшчы творчасць Адама М-скага стала прадметам увагі навукоўцаў яшчэ ў сярэдзіне 1960-х гг. Але калі для беларускіх даследнікаў галоўнаю задачай была папулярызацыя даробку паэта ды выяўленне ў ім беларускае складковае, дык польскія аналізавалі разнастайныя аспекты мастацкага свету, а найбольш прыцягальнае была тое, насаць дарагавіцкае аўтаркі.

Зрэшты, беларускія даследнікі, нягледзячы на тое, што палова польскамоўных тэкстаў паэтки была апублікаваная ў кнізе *Цяпер і назаўсёды*, фактычна не мелі магчымасці працаваць з імі: кніжка выйшла мізэрным накладам (хіба, не больш за дваццаць, а на Беларусь трапіла

¹ Гл.: У. Казбярук, *Беларускія вершы Адама М-скага*, “Маладосць” 1971, № 12, с. 135–136; У. Казбярук, *Ступені росту: Беларуская літаратура канца XIX – пачатку XX ст. і традыцыі польскіх пісьменнікаў*, Мінск 1974, с. 28–33; У. Казбярук, *Невядомыя беларускія вершы Зоф’і Тшашчкоўскай*, “ЛіМ” 1980, 4 крас.

² Adam M-ski (Zofia Mankowska), *Dzisiaj i na wieki. Poezje*. = Адам М-скі (Зоф’я Манькоўскай), *Цяпер і назаўсёды. Паэзія*, уклад. Ю. Гарбінскага, пераклады з польскай мовы І. Багдановіч, У. Мархеля, С. Мінскевіча, Інстытут Славістыкі ПАН; Інстытут літаратуры ім. Я. Купалы НАН РБ, Warszawa – Minsk = Варшава – Мінск 2004.

нязначная з іх колькасць – здаецца, толькі перакладнікі атрымалі ад укладальніка “аўтарскія” асобнікі). У Сеціве электроннага варыянта кнігі няма. Да нядаўняга часу большасць прыжыццёвых публікацый Адама М-скага таксама была недаступнаю: іх не было ў Сеціве, а беларускія бібліятэкі не маюць поўных камплектаў польскіх перыядычных выданняў XIX – пачатку XX стагоддзя.

Не лепш справа выглядала і з лістамі паэткі: па даўняй савецкай традыцыі навуковец, характарызуючы выяўленыя ў архівах матэрыялы, звычайна не інфармаваў пра дакладнае іх месцазнаходжанне; цытуючы – к лепшым выпадку называў дату таго ці іншага ліста. Наколькі нам вядома, фотакопіі ці мікрафільмы карэспандэнцыі Адама М-скага на Беларусі адсутнічаюць.

А таму падрыхтаваная і выдадзеная ў 2019 г. Аляксандраю Бласінскаю кніга *Zofia Trzszczkowska (Adam M-ski). Listy do Zenona Przesmyckiego z lat 1887–1901* пэўным чынам можа кампенсаваць недахоп крыніцаў і вывесці навуковыя даследаванні на новы ўзровень.

Выданне складаецца з Прадмовы А. Бласінскае (*Zofia Trzszczkowska i jej listy do Zenona Przesmyckiego* s. 5–43), уласна карэспандэнцыі (усяго – 98 допісаў, часта вялікага аб’ёму – да 10 старонак) Адама М-скага (*Listy*, s. 45–418) з грунтоўным каментаром укладальніцы, спісу арыгінальных твораў з пазначэннем часу і месца публікацыі (ці архіўнага адрасу, калі тэкст не друкаваўся), а таксама спісу перакладзеных паэткаў з французскае, партугальскае, ангельскае і чэшскае моваў твораў 17 аўтараў (*Wykaz utworów i przekładów Zofii Trzszczkowskiej*, s. 419–428). Цікавым падаецца і дадатак (*Aneks*, s. 429–432), дзе змешчаныя два дакументы: копія метрычнае выпіскі пра нараджэнне і хрост Зоф’і Марыі Манькоўскае і копія метрычнае выпіскі пра шлюб Вацлава Тшашчкоўскага і Зоф’і Манькоўскае. Яны, дарэчы, выяўленыя А. Бласінскаю ў НГАБ у Мінску.

Прадмова да публікацыі лістоў Адама М-скага ў сваю чагу складаецца з трох частак: 1. *Rys biograficzny*, 2. *Relacje z Przesmyckim: Listy jako studium osobowości*, 3. *Ważniejsza twórczość oryginalna i przekładowa w świetle listów*.

Заўважым, што біяграфічны нарыс пра Зоф’ю з Манькоўскіх Тшашчкоўскую атрымаўся ў А. Бласінскае дастаткова лаканічны, але змястоўны. Выяўленыя дакументы дазволілі даследніцы ўдакладніць дзве важныя даты ў жыцці паэткі – дзень нараджэння (“urodziła się 29 listopada 1847 roku w Dorohowicy w pobliżu Kopyła”) і дзень шлюбу (“w wieku dziewiętnastu lat, 26 listopada 1866 w Nieświeżu, panna Mańkowska poślubiła Wacława Trzszczkowskiego, Polaka”).

Што датычыць дня нараджэння, дык выяўленае У. Мархелем у 2006 г. надмагілле фіксуе крыху іншую дату – 26.11.1847 г. Каму даць веры?

Лічым патрэбным звярнуць увагу яшчэ на адно пытанне-праблему: як перадаваць прозвішча паэткі ў навуковых публікацыях.

Так, сапраўды, з 1866 г. яна афіцыйна называлася Зоф'яю Тшашчкоўскаю. Але як паэтка і перакладніца – яна адно Адам М–скі, як аўтарка лістоў да З. Пшасмыцкага – яна зноў жа Адам М–скі (Адам Манькоўскі, Адам М., А. М.). Ці ж ёсць падставы называць паэтку Зоф'яю Тшашчкоўскаю? Толькі тады, калі гісторык літаратуры ігнаруе волю аўтаркі. А яна мела прычыны (А. Бласінская называе іх) хаваць і сваё імя, і сваю тоеснасць. Дапускаем, што паэтка дала дазвол (хоць гэтага магло і не быць) сваім блізкім, каб пасля ейнае смерці яны адкрылі таямніцу. Вельмі верагодна, што зрабіла гэта паэтка і стрыечная сястра Альдона Раецкая (1853–1922): спачатку паведаміла пра смерць уладальніцы Дарагавіцы ў штотыднёвікі “Świat”, “Tygodnik Ilustrowany” і “Bluszcz”, а пасля загадала выбіць на надмагіллі: “Zofja z Mańkowskich / Źrzeszczkowska / Poetka Adam M–ski. / Ur. 1847 26/III † 24/IV 1911 / w Dorohowicy. / Może wiatr pieśni rozniesie po świecie / Pieśń serca, które czuło tak gorąco”.

Няраз у сваім выданні А. Бласінская закранае тэму разводу сужэнцаў Тшашчкоўскіх. І робіць гэта – скажам так – традыцыйна. Бо амаль ва ўсіх публікацыях пра Адама М–скага нязменна падкрэсліваецца, што ладу ў сям'і Тшашчкоўскіх не было³. Патрыятызм маладое жонкі, маўляў, мусіў уступіць у канфлікт з лаялізмам мужа, расейскага афіцэра (у 1866 г. – паручнік, а ў 1881 – ужо падпалкоўнік). Аднак на самай справе мы амаль нічога не ведаем пра сапраўдны стан рэчаў. Чаму, уласна, 19-гадовая З. Манькоўская, атрымаўшы патрыятычнае выхаванне дома і ў “школе” Францішкі Клячкоўскае ў Вільні, пайшла замуж за чалавека, гадоў на 15 за яе старэйшага, які з 1855 г. (пасля заканчэння Канстанцінаўскага кадэцкага корпусу “выпушчэн в 3-ю полевую артиллерийскую бригаду”), трэба думаць, сумленна служыў цару? Прынамсі, на бок паўстанцаў у 1863 г. ён, здаецца, не пераходзіў. Ці мы тут чаго не ведаем? Звернем увагу яшчэ на адну невялікую дэталю. Штотыднёвік “Prawda” ў 1897 г. публікуе спіс асобаў, якія даслалі ахвяраванні на помнік Адаму Міцкевічу ў Варшаве: “Z Dorohowicy (g. Mińska): Michalina Mańkowska – 3 rs., Wacław Źrzeszczkowski – 5 rs., Adam M–ski – 5 rs.”. Ці азначае гэта, што В. Тшашчкоўскі жыў у гэты час у маёнтку жонкі? Ці гэта чарговая містыфікацыя Адама М–скага?

На думку А. Бласінскае, ужо напрыканцы 1880-х гг. З. Тшашчкоўская пачала рабіць захады, каб развесціся з мужам. А той факт, што пасля сакавіка 1891 г. яна ўжо нібыта больш не ездзіла ў Ноўгарад, можа быць сведчаннем ростані былых сужэнцаў. Аднак падобнае сцвярджэнне не мае дакументальнае базы. Нават “przygoda uczuciowa poetki” не можа адназначна служыць пацвярджэннем разводу, бо – як сама яна напіша – “właściwie i romansu nie było”. Таямнічае каханне Зоф'і да нейкае асобы “z Ródnocy” (дакладней, што з'ехала на Поўнач), лісты да якога і ад якога (“gorętsze od listów Heloizy i Abelarda”) паэтка планавала выдаць

³ На падставе лістоў да З. Пшасмыцкага сцвердзіць гэта адназначна немагчыма.

з дапамогаю З. Пшасмыцкага і нават у часе свае хваробы збіралася яму выслаць, але ў апошнюю хвіліну нібыта спаліла, застаецца неразгаданаю загадкаю. Ці можам мы паверыць, што ейны каханы з'ехаў на Поўнач? Логіка і прыёмы містыфікацый паэткі даводзяць, што каханы “павінен” быў паехаць у адваротным кірунку, г. зн. на Поўдзень. Дык ці не быў гэтым каханым З. Пшасмыцкі, які – як вядома – у той час пераехаў у Парыж⁴.

Праўда, напачатку нам падавалася, што маецца больш падстаў, каб лічыць Ф. Зянковіча тою асобаю, пра якую згадвае Адам М–скі ў лісце да З. Пшасмыцкага ад 12 лістапада 1896 г. Бо спаткаўшы былога паўстанца ў 1881 г. у Ноўгарадзе, 34-гадовая Зоф'я магла захапіцца ім. І нешта падобнае сапраўды здарылася. Хоць больш падстаў казаць пра патрыятычную, а не інтымную складковую ў вектары ўплыву Ф. Зянковіча на паэтку.

А вось што да дачыненняў Зоф'і з З. Пшасмыцкім, то менавіта ад яе сыходзілі “промні” патрыятызму; менавіта яна навучала і настаўляла маладзейшага паэта і перакладніка. Звернем таксама ўвагу на тое, як змянялася “тэмпература” лістоў Адама М–скага: ад “*Szanowny Panie*” да “*Drohu mój dobry*” і “*bracie*”. А што пісаў ёй З. Пшасмыцкі? Трэба думаць, надзвычай высока ацаніў здольнасці і талент паэткі. І ці не было дастаткова гэтага, каб сэрца 40-гадовае кабеты запалілася незвычайным пачуццём, якое вылілася ў вершы *U stóp ja twoich chciałbym leżeć cichy* і знаменавала пачатак рамана, “якога не было”.

Ускоснае сведчанне пра “раман” З. Тшашчкоўскае і З. Пшасмыцкага мы знаходзім на тых старонках працы даследніцы, дзе яна даволі пераканаўча даводзіць, што польскі паэт і перакладнік ведаў, хто хаваецца пад псеўданімам Адам М–скі (с. 17–19).

Кніга А. Бласінскае падрыхтаваная вельмі старанна і на высокім навуковым узроўні. Дробныя недакладнасці і памылкі (напрыклад, у датаванні асобных лістоў) мы не лічым патрэбным тут называць. Але адзін істотны, на нашу думку, недахоп павінны адзначыць. Шкада, што А. Бласінская не пажадала падаць у спісе арыгінальных твораў і перакладаў Адама М–скага пяць ягоных беларускамоўных тэкстаў. Ці ж згадка пра беларускамоўны даробак паэткі ў польскім навуковым выданні сапсуе імідж краёвае літаратуры?

Мяркуем, што кніга А. Бласінскае з'яўляецца важнай і патрэбнай для гісторыкаў літаратуры XIX стагоддзя. Маём надзею, што і беларускія навукоўцы будуць мець мажлівасць пазнаёміцца з ёю.

Мікола Хаўстовіч
m.khaustovich@uw.edu.pl

⁴ Больш дэталёва пра гэта і пра іншае гл. у планаваным раздзеле VII тома нашых *Даследаванняў і матэрыялаў* на 2021 год.